

Н.В.СПИЦЯ (кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук)

Запорізький державний медичний університет, Запоріжжя

nspitsa@meta.ua

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ: ВІД НОВОГО ЧАСУ ДО СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуті особливості розвитку філософії в умовах Нового часу в якості методологічної основи наукового знання.

Ключові слова: філософія, наука, філософія науки, суб'єкт-об'єктна взаємодія.

Вступ

Суттєвою проблемою при підготовці студентів вищих навчальних закладів, з кращих представників яких потім здійснюється набір до аспірантури з перспективою професійних занять науково-дослідницькою діяльністю, є формування у них наукового способу пізнавальної діяльності. Справа в тому, що, як відзначав відомий філософ Ж.П.Сартр, «людина звикає жити раніше, ніж починає осмислювати життя». А «звичка як друга натура» є проявом людської суб'єктивності. Ми відносимось до людей «по-людськи», тобто суб'єктивно. Не завжди це гуманно, але майже завжди не об'єктивно (й необ'єктивно). Стаючи на шлях пізнання як шлях об'єктивності, людині нелегко подолати звичку ототожнювати вже сформовані суб'єктивні оцінки з точкою зору, яку їй пропонує наука. Тож не випадково філософи з самого початку зародження пізнавального способу життя досить негативно, почасти іронічно й саркастично, оцінювали знання «на думку», «на гадку». А знання, отримані засобами сприйняття, зовсім не знання, а всього лише свідчення органів відчуття. Інакше кажучи, це темні знання, не істинні (й неістинні), не ті, що відповідають об'єктивній дійсності (належать «мненню», роблячи людину мнительной), яку представляють закони об'єктів сприйняття, а не самі об'єкти.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити специфічні особливості філософії не просто як практики свободомислення, але головним чином як методологічної основи отримання об'єктивних знань про об'єкти природи, що повною мірою відповідало потребам розвитку суспільства від доби Нової історії до нашого часу.

Обговорення проблеми

Філософія в період, який ми позначаємо як такий, під час якого на арену суспільної діяльності вийшли широкі народні маси, потребувала того, щоб суспільно-громадські рухи мали чітко сформульовані й об'єктивно досяжні цілі. Проте це не так легко здійснити, адже свобода слова зовсім не обов'язково означає свободу мислення. Останнє своїм продуктом має поняття як найвищу форму, засобами якої в ній (формі) відкривається об'єктивний зміст об'єкта зацікавленості. А слово стає поняттям не від того, що відображає предметно-речову об'єктну цілісність, а загально-необхідну сутність в її науковому статусі. На це звернув увагу Ф.Бекон як

родоначальник філософії Нового часу та емпіричної методології дослідження природи, коли визначив найбільш небезпечним для пізнавального процесу ідол площі, завдяки якому «слова просто гвалтують розум» [1, с.20], тобто стають носіями «темних» знань.

Цікаво, що поділ знань на темні та істинні (дійсні) відбувся понад 2,5 тисячоліття тому, але й до цього часу доводиться долати властиву людині, в тому числі тій, яка пішла шляхом отримання освіти, включно з вищою, суб'єктивність, на засадах якої не можна отримати об'єктивне знання. Вже Демокріт відзначав: «Фактично ми не сприймаємо нічого істинного, а сприймаємо лише те, що змінюється залежно від стану нашого тіла та випромінювань від речей, що входять в нього і чинять йому протидію» [3, с.331]. Мета пізнання – знати об'єктивну істину, якою вона є для самого об'єкта, а не якою видається людським відчуттям. Отже, лише на суб'єктивну думку людей, стверджував він, існує колір, смак, запах; насправді ж не існує нічого солодкого, гіркокого, кислого, червоного, білого, великого, малого, холодного і т. ін. Існує в дійсності, тобто по істині, тільки «що» – атоми й «ніщо» – порожнеча. В сучасному розумінні «порожнеча» – це наповнення безкінечного простору дійсністю фізичних полів і дією законів. Вони якраз і складають суть і зміст об'єктивного світу. І на знанні їх дії будується фундамент об'єктивного або, що те ж саме – наукового знання.

Розуміння цього, очевидно, зумовило необхідність для аспірантів і здобувачів наукових ступенів складати кандидатський іспит також із «філософії науки». Об'єктивне знання можна отримати тільки на засадах адекватної законам буття методології пізнання. Тут варто застосовувати вихідний принцип пізнання, а саме: подібне притягується до подібного. В даному випадку «об'єктивне притягується до об'єктивного». Ось чому той же Ф.Бекон виходив із того, що для вивчення природи потрібно підпорядковуватись її законам («істинним аксіомам»), що нелегко. Звідси складність пізнавального процесу, адже людина являє собою водночас об'єкт-об'єкту, об'єкт-суб'єкту й суб'єкт-суб'єкту істоту. Тобто, їй властива як суб'єктивність, так і об'єктивність. Але для цього потрібно трансформувати суб'єктивне в об'єктивне. Цьому сприяє володіння людиною науковою методологією пізнання, тоді об'єктивне в людині як суб'єкті пізнання буде притягуватись до об'єктивного в об'єкті – до закону, якому він підпорядковується у своєму бутті.

Вперше (можливо) думку про необхідність для пізнання мати наукову методологію висловив Р. Декарт. «Краще зовсім не помишляти про пошук яких би то не було істин, ніж робити це без всякого методу, адже цілком очевидно те, що подібні хаотичні заняття і темні мудрування затемнюють природне світло і засліплюють розум» [2, с.277]. Метод – це точні і прості правила, дотримання яких не дозволяє припускатися помилок. Метод дає не школа, а апріорно присутня в людині сутність, яку й слід дедуктивно-інтуїтивно розвинути і яку найбільшою мірою розвиває математика – наука про суще і метод його буття та пізнання. «Саме ця наука має містити в собі

перші начала людського розуму і поширювати свої завдання на добування істин відносно будь-якої речі» [2, с.277].

В даній статті ми якраз і намагаємось розкрити процес становлення наукового способу мислення і, відповідно, формування наукової свідомості, до чого має безпосередню причетність філософія. Що, звичайно, не заперечує інших, крім наукових, форм її існування. Адже у своєму повсякденному житті людина не зобов'язана бути науковцем – їй буде, як і науковцям, складно знайти спільну мову з ближніми, яких потрібно любити.

Філософія як методологічна наука та певний напрямок у розвитку філософського знання, об'єктом якого стала природа, а предметом – закони її існування, виникла в добу Нового часу, оформившись в такому вигляді представниками німецької філософії, починаючи від Лейбніца і Канта і закінчуючи Гегелем. Перший у своїй ідеї наперед заданої гармонії фактично вів мову про необхідність досягнення ідеалу об'єктивного знання засобами апперцепції – свідомого вольового зосередження суб'єкта розумного пізнання на щонайменших змінах в об'єкті як монаді, що ніби сама з себе визначає внутрішні імпульси до саморозвитку. Тому розрізняв істини факту та істини розуму: «Істини розуму необхідні, а тому протилежне їм неможливе; істини факту – випадкові, а протилежне їм можливе» [4, с.455].

Принципово важливим є розрізнення ним людини як розумної істоти, здатної налаштуватись на гармонію природного буття, та тварини, яка чинить інстинктивно, являючись лише об'єктом буття, а не його суб'єктом. На цьому шляху важливо людині відійти від перцептивного способу життя, коли «пам'ять дає душі рід зв'язку за послідовністю, схожого на розсуд, але який потрібно відрізнити від нього» [4, с.454], тому що за цією схемою діють тварини, як і три чверті вчинків людей підпадають під цей емпіризм послідовності. «Але пізнання необхідних і вічних істин відрізняє нас від простих тварин і дарує нам володіння розумом і науками, піднімаючи нас до пізнання нас самих і бога. І ось це зветься в нас розумною душею або духом» [4, с.454-455]. А дух – це і є суб'єктний, пізнавальний, ціле-раціональний стан душі як стан об'єктивний, гармонійно взаємодіючий з природним довкіллям, а не суб'єктивно-свавільний, руйнівний і для людини, і для довкілля.

Кант також ставив питання про те, як можливе об'єктивне знання, або як можна отримати загальні судження, оскільки знання на основі чуттєвого сприйняття не є такими і, отже, їх не можна покласти в основу наукового знання. Звідси його підхід – наукові знання і сама наука має ґрунтуватись на апіорних синтетичних судженнях. Міркуючи про бога, свободу та індивідуальне безсмертя, людина вимушена оперувати ними, адже в неї відсутній досвід сприйняття цих сутностей, а тому є можливість здійснювати пізнавальне мислення засобами чистого розуму. Звідси, мабуть, було помилкою вважати його філософію формою суб'єктивного ідеалізму. Зазначимо, що проблема наукового знання як об'єктивного зумовлена тим, що Кант у перший період своєї творчості був природодослідником. Тому він усвідомлював, що прикладне природознавство, засноване на емпіричній

Спиця Н.В., 2012

методології пізнання, не може дати знання про субстанціональні засади світобудови загалом.

І.Фіхте запропонував вважати філософію вченням про науку, що знайшло своє відображення у праці «Науковчення». Воно зумовлене тим, що суб'єктивні враження людини досить мінливі, а наука має бути системно побудованим знанням, в основі якого єдине достовірне основоположення. Ним він вважав Я людини, тотожне її самопізнанню, очищеному від суб'єктивних відчужень, але ґрунтованому на активній діяльності, яка робить індивіда суб'єктом свободи, але не свавільної, а розумної. Саме через це систему науковчення він будує на процесі саморозгортання знання, що не дане відчуттям, а перебуває за даністю речей – у процесі формування розумно-вольової дії.

Нарешті, Гегель побудував філософію як науку логіки, виявлену ним як іманентну тенденцію історії пізнання. Це справді об'єктивний підхід, адже знята суб'єктивність людини, бажання якої бути об'єктивною в пізнанні в будь-якому разі є суб'єктивним бажанням. Тому цілком можливо вважати його засновником філософії науки як науки про об'єктивний процес пізнання. Поєднали цю філософію з природознавством і суспільствознавством багато вчених, серед яких Маркс і Енгельс як розробники концепції матеріалістичного розуміння історії. Щодо природознавства, то діалектичний метод пізнання до пізнання походження людини здійснив Ч.Дарвін. П'ятитомна «Філософська енциклопедія», завершена виданням у 1970 році, не включила до філософських понять і категорій «філософію науки». «Філософський енциклопедичний словник» 1983 року видання визначив її як «течію в сучасній буржуазній філософії, що досліджує структуру наукового знання, засоби і методи наукового пізнання, способи обґрунтування і розвитку знання» [5, с.734]. Тобто, можна вважати, що це і є предмет філософії науки, об'єктом якої виступає феномен природничих і суспільствознавчих знань як знань наукових, тобто достовірних у своїй об'єктивності. Що стосується науки, то вона визначається як «сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність» [5, с.403]. Безпосередніми цілями науки є «описування, пояснення і передбачення процесів і явищ дійсності, що складають предмет її вивчення на основі законів, що нею відкриваються» [5, с.403]. Як соціальний інститут, наука почала оформлятися у ХУІІ-ХУІІІ ст., коли були засновані перші наукові товариства й академії та видавалися наукові журнали. Проте важливо наголосити на тому, що філософію науки створила наукова філософія, тобто філософія Нового часу, включно з німецькою класичною філософією, представники якого головну увагу зосередили на методології пізнання, яка б дала можливість отримувати об'єктивно-істинні знання, що органічно властиві об'єктам дослідження, а не були наслідком суб'єктивних домислів, корисних у сфері мистецтва. Звідси, ясна річ, сама філософія, як відзначав Гегель, мала трансформуватися із любові до мудрості в любов до знань, отриманих зусиллями розумної волі. Адже, на його переконання. Людина

настільки вольова, наскільки розумна, оскільки лише розумне – дійсне в якості постійного й незмінного в своєму існуванні у вигляді закону. Цим зумовлене його прагнення, яке він і здійснив, перетворити філософію в логіку наукового пізнання. Звичайно, що вона втратила естетичну привабливість, але не можна забувати, що саме на основі його філософії фактично існує система освіти і система наукового пізнання. Всі інші методи є похідними складовими від загально-родових визначень діалектичної системи знання.

Наука – відображення першооснов світобудови засобами експериментально-дослідницької пошуково-пізнавальної діяльності, метою якого є побудова об'єктивної теорії, в основі якої чітко й однозначно сформульовані закони руху матеріального світу. Таке її розуміння зумовлено активним використанням природи в якості всезагального предмета праці, коли її закономірності повинні були використовуватись як специфічні засоби виробництва, адже по відношенню до себе самої вона є суб'єктом свого власного еволюційного становлення. Що стосується суспільного буття, то говорити про науковість теорій суспільного розвитку можна лише умовно, відносно. Наука – це завжди теорія руху незмінних у своїй сутнісній визначеності об'єктів, в той час як суспільство як незмінний об'єкт не може існувати – воно має розвиватись. А розвиток стосується змісту свідомості, а це завжди розвиток духовності, а не просте пересування людини в певному місці й часі. Розвиток можна лише описати й описувати, а не задати йому однозначну формулу руху. Звідси й умовність існування науки як форми суспільної свідомості. Краще говорити таким чином: про суспільство як об'єкт пізнання існують наукові знання, але не вони визначають його якісний стан.

Оскільки засобами людської діяльності можуть перетворюватись будь-які об'єкти – фрагменти природи, соціальні підсистеми й суспільство в цілому, стан свідомості людини і т. п., всі вони можуть стати предметами наукового дослідження. Наука вивчає їх як об'єкти, що функціонують і розвиваються за своїми природними законами. Вона може вивчати і людину як суб'єкта діяльності, але також в якості особливого об'єкта. Предметний і об'єктивний спосіб розгляду світу, характерний для науки, відрізняє її від інших способів пізнання. Пізнаючи світ в його об'єктивності, наука дає лише один із багатьох зрізів багатоманітності людського світу. Тому вона не вичерпує собою всієї культури, а є лише однією зі сфер, що взаємодіє з іншими сферами культурної творчості – мораллю, релігією, філософією, мистецтвом тощо. Звідси необхідність для розвитку наукових знань бути застереженими від прагнення науковців стати на шлях голого об'єктивізму і сцієнтизму, коли людина як суб'єкт суспільного розвитку втратить свої суб'єктивні риси, завдяки яким, власне кажучи, вона і стала на шлях самопізнання, а вже потім на шлях пізнання природи. Оберегом від об'єктивізму і має стати філософія науки, яка не абстрагується від суб'єктивних рис людини, відображаючи їх існування у формах знання, властивих політико-правовим, морально-етичним, художньо-естетичним,

теологічним, загалом – соціокультурним – науковим теоріям. Проте тут науковість не носить суто об'єктивістський характер, а враховує об'єктивний напрям розвитку людини в якості провідних тенденцій. Найбільшою мірою це проявляється в сучасній синергетичній методології як такій, що найбільшою мірою відповідає філософському розумінню науки загалом, наукових вчень про людину як природно-соціальну істоту зокрема.

Оскільки наука як система об'єктивного знання тісно пов'язана з практичним втіленням її законів у матеріально-виробничу технологію, вона вимагає спеціально підготовлених людей для здійснення ними наукових досліджень. Це робить її впливовим суспільним інститутом, який підпорядковує собі фактично всі сфери суспільного буття. В першу чергу це сфера матеріального виробництва, на обслуговування якої спрямована діяльність науково-дослідних інститутів, наукових лабораторій, ширше – вся система народної освіти. Ось чому широка пропозиція з боку філософії Нового часу методів пізнання органічно переросла в епоху Просвітництва, створення національних наукових академій, закладів вищої освіти.

Проте не слід забувати, що настанню доби Нового часу передувала доба Відродження, що органічно трансформувалась в добу Гуманізму. Відродившись у статусі системи свободомислення, філософія максимально наблизилась до свого основного й головного об'єкта дослідження, яким для неї є людина, відчужена в добу середньовіччя від самої себе, а тому принижена у своїй гідності й достоїнстві. Користуючись послугами розроблених багатьма мислителями методами організації і здійснення пізнавального процесу, вона відчула себе людиною в якості суб'єкта автономного мислення й саморозвитку. Тому сумнівів у тому, що саме філософія стала для неї наукою життя не було.

Висновки

Філософія науки, яка в наш час набула статусу відносно незалежного від, так би мовити, класичних форм філософування напрямку розвитку, повинна враховувати первинний гуманістичний і просвітницький сенс свого зародження. Тому слід розрізняти філософію науки, в якій філософія представлена як провідна методологічна основа природознавчих наук, від філософії як наукового – в об'єктивно-гуманістичному розумінні – вивчення людини. Це означає, що предметом свого дослідження вона має брати людину в якості, з одного боку, специфічного природного об'єкта, враховуючи дію в ній фізико-хімічних і біохімічних закономірностей, з іншого, специфічного соціально-духовного об'єкта, дія якого підпорядковується всій множині закономірних тенденцій, які постійно виникають в суспільстві як форми її буття, кількість яких також має тенденцію до постійного збільшення.

Перспективи подальших наукових досліджень

Вони впливають із щойно наведених висновків. А саме: потрібні комплексні дослідження сутнісних виявів людини на основі як власне природознавчої методології, яка існує й постійно збільшується й урізноманітнюється завдяки здобуткам класичного періоду розвитку

філософії, так і здобуткам науковців, які розглядають людину як об'єкт природознавства. Без такої синергії людство неминуче очікує глобальна катастрофа, адже шкідливим для знань про людину є й суб'єктивізм, коли вона своє свавілля видає за нібито об'єктивну форму свого буття.

Список літератури

1. Бекон Ф. Новый органон / Ф. Бекон. Сочинения. В 2-х т. – М., «Мысль», 1971. – Т.2. – С.5-222.
2. Декарт Р. Первоначала философии / Р. Декарт. Сочинения. В 2-х т. – М., „Мысль”, 1989. – Т.1. – С.297-422.
3. Демокрит. Учение о познании: Антология мировой философии: в 4 т. (Философия древности и средневековья / ред -сост.: В.В.Соколов) / Демокрит. - М.: Мысль, 1969. –Т.1. – Ч.1. – С. 330-335.
4. Лейбниц Г. Монадология: Сочинения: в 4 т. / Г.В. Лейбниц / [вступит. статьи и примеч. В.В.Соколов; перевод Я.М.Боровского и др.]. – М.: Мысль, 1982. – Т. 1. – С. 413-429.
5. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

Надійшла до редакції 29.03.2012р.

Н.В.СПИЦА

Запорожский государственный медицинский университет, г. Запорожье

ФИЛОСОФИЯ НАУКИ: ОТ НОВОГО ВРЕМЕНИ ДО СОВРЕМЕННОСТИ

В статье обосновывается необходимость рассмотрения философии науки с позиций единства в человеке природной составляющей как базисной и общественной как такой, которая должна соотноситься с ней. В то же время необходимо остерегаться объективизма, чтобы не свести человека к природному организму.

Ключевые слова: философия, наука, философия науки, субъект-субъектное взаимодействие.

N.SPITSA

Zaporozhye state medical university, Zaporozhye

PHILOSOPHY OF A SCIENCE: FROM NEW TIME UP TO THE MODERNITY

In article the necessity of consideration the philosophy of a science from positions of unity in the person natural component as basic and public as such which should correspond with it is proved. At the same time it is necessary to be careful of an objectivism not reduce the person to a natural organism.

Key words: philosophy, science, philosophy of science, subject - subjective interaction.